

1. POJĘCIA PODSTAWOWE ELEKTROTECHNIKI. SYGNAŁY ELEKTRYCZNE I ICH KLASYFIKACJA

1.1. WPROWADZENIE

WIELKOŚĆ (MIERZALNA) - cecha zjawiska, ciała lub substancji, którą można wyrazić jakościowo i wyznaczyć ilościowo.

Termin „wielkość” może się odnosić do wielkości w znaczeniu:

- **ogólnym** np.: długość, opór elektryczny, masa;
- **szczególnym** – do **wielkości określonej**, np.: długość danego pręta.

WARTOŚĆ (WIELKOŚCI) - wyrażenie ilościowe wielkości określonej na ogół w postaci iloczynu liczby i jednostki miary. np.: długość danego pręta 5,34m.

JEDNOSTKA (MIARY) - wielkość określona, zdefiniowana i przyjęta umownie, z którą porównuje się inne wielkości tego samego rodzaju w celu ich ilościowego wyrażenia stosunku do tej wielkości przyjętej umownie.

WIELOKROTNA	10^1	10^2	10^3	10^6	10^9	10^{12}
<i>oznaczenie</i>	da	h	k	M	G	T
<i>nazwa</i>	deka	hekto	kilo	mega	giga	tera

PODWIELOKROTNA	10^{-1}	10^{-2}	10^{-3}	10^{-6}	10^{-9}	10^{-12}
<i>oznaczenie</i>	d	c	m	μ	n	p
<i>nazwa</i>	decy	centy	mili	mikro	nano	piko

1.2. POJĘCIA PODSTAWOWE

ŁADUNEK ELEKTRYCZNY

Jako ładunek elektryczny należy rozumieć określoną liczbę ładunków elementarnych e dodatnich lub ujemnych. Gdzie $e = 1,602 \cdot 10^{-19} \text{C}$ (kulombów), przy czym $1\text{C} = 1\text{A} \cdot 1\text{s}$.

Wyróżniamy następujące stany ładunków elektrycznych:

- ładunki nieruchome o wartości niezmiennej w czasie, którym odpowiadają zjawiska elektrostatyczne;
- ładunki w ruchu lub o wartości zmiennej w czasie, którym odpowiadają zjawiska prądu elektrycznego.

Obszar, w którym występują zjawiska elektryczne wypełniony jest **środowiskiem**. Rozróżniamy środowiska: jednorodne i niejednorodne, izotropowe i anizotropowe, liniowe i nieliniowe.

- **Jednorodne** - *te same właściwości fizyczne w każdej cząstce materii.*
- **Izotropowe** - *te same własności w trzech kierunkach w przestrzeni.*
- **Liniowe** - *jeżeli stałe fizyczne charakteryzujące to środowisko nie zależą ani od natężenia pola magnetycznego, ani od natężenia pola elektrycznego*

Przez stałe fizyczne rozumiemy: przenikalność elektryczną (ϵ), przenikalność magnetyczną (μ), przewodność właściwą (γ).

NAPIĘCIE ELEKTRYCZNE

Napięcie jest wielkością charakteryzującą potencjalne pole elektryczne i wyraża się stosunkiem pracy potrzebnej do przeniesienia ładunku dodatniego z punktu A do B , do wartości tego ładunku.

Różnicę potencjałów dwóch punktów A i B pola elektrycznego nazywamy **napięciem elektrycznym** u między tymi punktami,

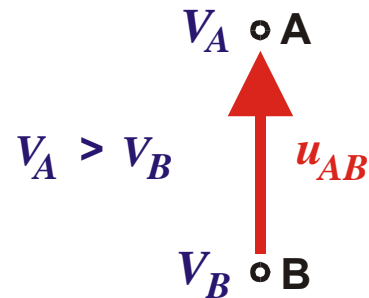
$$u_{AB} = V_A - V_B \quad (1.1)$$

Ponieważ napięcie elektryczne

$$u_{AB} = V_A - V_B = -(V_B - V_A) = -u_{BA} \quad (1.2)$$

jest wielkością skalarną opatrzoną znakiem, nazywamy je skalarem zwrotnym. Jednostką napięcia elektrycznego jest wolt (1V).

UWAGA: Przyjmuje się, że strzałka napięcia związana z dwoma punktami środowiska, posiada grot skierowany do punktu o wyższym potencjale (rys.1.1). Jeśli punkt, do którego skierowany jest grot strzałki napięcia posiada potencjał niższy to oznacza, że wartość tego napięcia jest ujemna.

Rys.1.1 Strzałkowanie napięcia

PRĄD ELEKTRYCZNY

Pod pojęciem **prąd elektryczny**, rozumiemy:

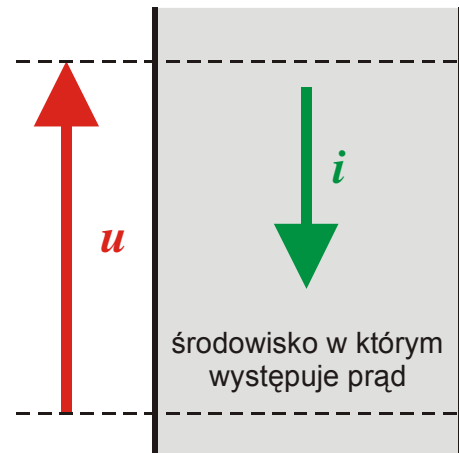
- **zjawisko** uporządkowanego ruchu ładunków elektrycznych przez badany przekrój poprzeczny środowiska występujące pod wpływem działającego pola elektrycznego;
- wielkość skalarną stanowiącą skrót terminu **natężenie prądu elektrycznego**.

Natężeniem prądu elektrycznego i nazywamy granicę stosunku ładunku elektrycznego Δq przenoszonego przez cząstki naładowane w ciągu pewnego czasu Δt poprzez dany przekrój poprzeczny środowiska, do rozpatrywanego czasu, gdy czas ten dąży do zera, tzn.

$$i = \lim_{\Delta t \rightarrow 0} \frac{\Delta q}{\Delta t} = \frac{dq}{dt} \quad (1.3)$$

Jednostką prądu elektrycznego jest amper (1A), $[i] = 1A = 1C/1s$.

UWAGA: Prąd elektryczny jest skalarem zwrotnym – oznacza się go za pomocą strzałki o górze skierowanym do obszaru o niższym potencjale (strzałka prądu wskazuje umowny kierunek przepływu ładunku dodatniego), a więc prąd strzałkuje się odwrotnie niż napięcie (rys.1.2.). Zmiana zwrotu prądu lub napięcia jest równoznaczna ze zmianą znaku tej wielkości.

Rys.1.2 Strzałkowanie prądu

Z punktu widzenia środowiska rozróżniamy prądy:

- **przewodzenia** jest to prąd elektryczny polegający na przemieszczaniu się elektronów swobodnych lub jonów w środowisku przewodzącym pod wpływem pola elektrycznego;
- **przesunięcia** jest to prąd elektryczny występujący w dielektryku polegający na przemieszczaniu się ładunków dodatnich i ujemnych wewnątrz atomu bez naruszenia struktury atomowej materii;
- **unoszenia (konwekcji)** to prąd elektryczny polegający na ruchu ładunków elektrycznych wraz z materią w środowisku nieprzewodzącym.

MOC I ENERGIA ELEKTRYCZNA

Z każdym elementem przewodzącym, oprócz prądu i oraz napięcia u , związana jest także **moc** p określona wzorem

$$p = u i \quad (1.4)$$

Ponieważ $u = u(t)$, $i = i(t)$, zatem także $p = p(t)$, co podkreśla się często mówiąc **moc chwilowa**. Jednostką mocy jest wat (1W) przy czym $1W=1J/1s$.

Przy standardowym strzałkowaniu prądu oraz napięcia moc określona zależnością (1.4) jest **mocą pobieraną** przez element z otoczenia.

Jeśli w chwili t_0	
$p(t_0) > 0$ (moc pobierana jest dodatnia)	$p(t_0) < 0$ (moc pobierana jest ujemna)
oznacza to, że moc jest faktycznie	
pobierana przez element z otoczenia	oddawana przez element do otoczenia

Energia pobrana przez element w przedziale czasu od t_1 do t_2 jest całką z mocy pobieranej. Oznaczając ją symbolem $W(t_1, t_2)$ piszemy:

$$W(t_1, t_2) = \int_{t_1}^{t_2} p(t) dt \quad (1.5)$$

Jeśli	
$W(t_1, t_2) > 0$ (energia pobierana jest dodatnia)	$W(t_1, t_2) < 0$ (energia pobierana jest ujemna)
oznacza to, że w przedziale czasu $\langle t_1, t_2 \rangle$ element faktycznie	
pobrał energię z otoczenia	oddał energię do otoczenia

1.3. KLASYFIKACJA SYGNAŁÓW

W języku potocznym **sygnał** kojarzy się ze znakiem służącym do przekazywania informacji, np. dźwięk, dym itp. W naszym przypadku będziemy skupiali się wyłącznie na zjawiskach elektrycznych wywołujących falę napięcia lub prądu.

Sygnał elektryczny jest to fala napięcia lub prądu rozchodząca się ze źródła wzdłuż pewnych kierunków zwanych promieniami fali.

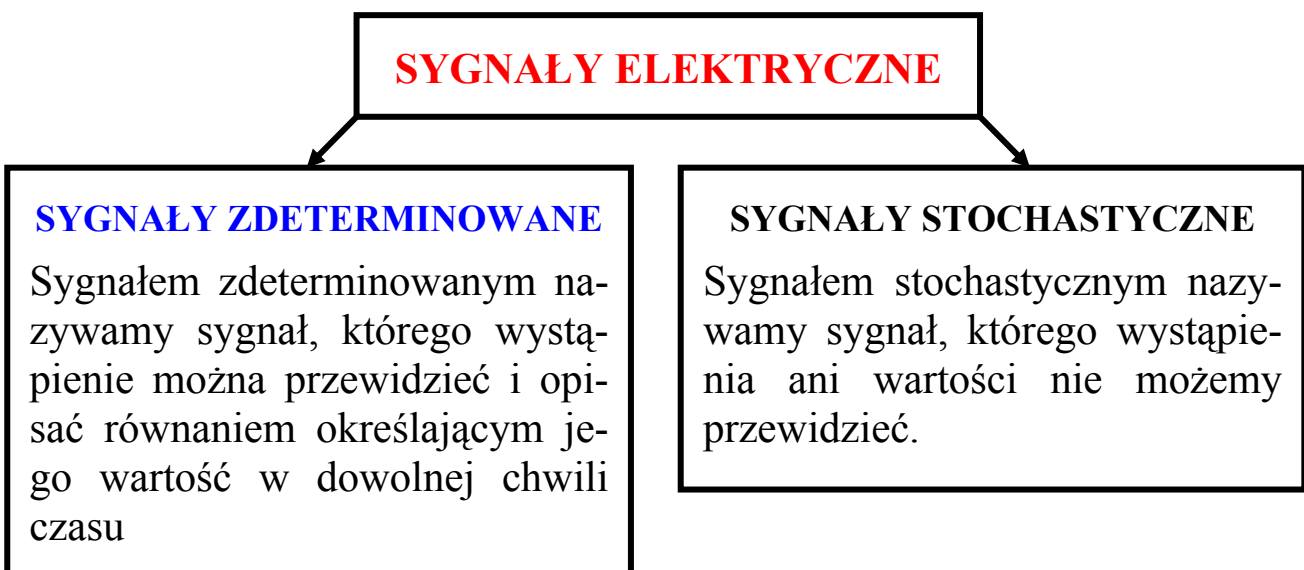
Tak zdefiniowany sygnał opisany jest przez **funkcję** wyrażoną **analitycznie** lub przedstawioną w **postaci wykresu**. W przypadku ogólnym jest to funkcja współrzędnych przestrzennych i czasu.

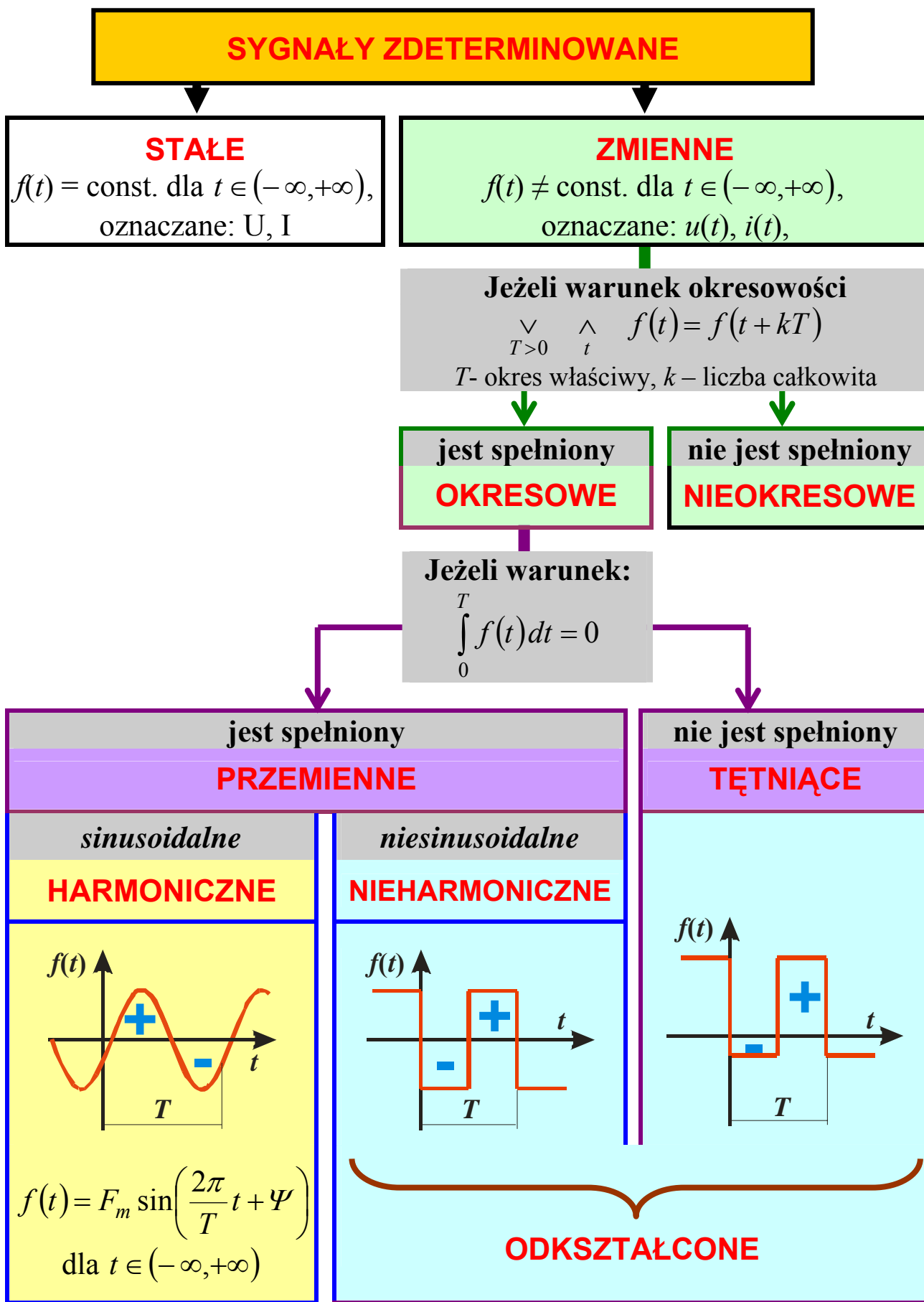
W teorii obwodów o parametrach skupionych

PRZEBIEGI CZASOWE napięcia $u(t)$ lub prądu $i(t)$ elektrycznego nazywamy SYGNAŁAMI ELEKTRYCZNYMI.

Sygnały elektryczne mogą być dowolnymi funkcjami rzeczywistymi czasu, a więc zmiennej rzeczywistej t .

Badając zmienności tych funkcji:

1.4. PARAMETRY SYGNAŁÓW OKRESOWYCH

Wartość chwilowa - wartość, jaką sygnał przyjmuje w danej chwili.

- **Wartość maksymalna** – największa wartość chwilowa jaką sygnał osiąga – oznaczamy ją jako F_m .

- **Wartość średnia półokresowa**

$$F_{sr} = \frac{2}{T} \int_0^{T/2} f(t) dt \quad (1.6)$$

jest to średnia arytmetyczna tego sygnału obliczona dla połowy okresu T

- **Wartość średnia całookresowa**

$$F_{srC} = \overline{f(t)} = \frac{1}{T} \int_0^T f(t) dt \quad (1.7)$$

jest to średnia arytmetyczna tego sygnału obliczona dla jednego okresu T

Uwaga: Sygnały okresowe, których wartość średnia całookresowa jest równa zeru nazywamy sygnałami przemiennymi.

- **WARTOŚĆ SKUTECZNA**

$$F_{sk} = \sqrt{\frac{1}{T} \int_0^T f(t)^2 dt} = \sqrt{\overline{f(t)^2}} \quad (1.8)$$

Oznaczana F_{sk} lub samo F

jest to pierwiastek kwadratowy z wartości średniej kwadratu sygnału obliczonej za jeden okres T

(inaczej - pierwiastek kwadratowy ze średniej mocy sygnału)

Uwaga: Wartość skuteczna prądu (napięcia) okresowego jest równa takiej wartości prądu (napięcia) stałego, który przepływając przez identyczną rezystancję R wydzieliłby w czasie odpowiadającym okresowi T taką samą ilość ciepła co przebieg okresowy.

- **Współczynnik szczytu**

$$k_a = \frac{F_m}{F} \quad (1.9)$$

stosunek wartości maksymalnej (szczytowej) sygnału do jego wartości skutecznej

- **Współczynnik kształtu**

$$k_k = \frac{F}{F_{sr}} \quad (1.10)$$

stosunek wartości skutecznej sygnału do jego wartości średniej